
ÄR VÄRLDEN HJÄLPLÖS MOT SERBERNA?

AV ARVID FREDBORG

De historiska faktorerna får inte underskattas då det gäller konflikten i det forna Jugoslavien. Serberna har under sekler stått under bysantinskt inflytande och sedan efter en kort självständighet levat nästan fyra sekler under ottomanskt välde. I arvet efter dessa två ligger en dyrkan av våldet.

Sedan mer än två år följer man det ohyggliga skådespel, som pågår i det som tidigare var Jugoslavien, och som i dag är koncentrerat till Bosnien-Hercegovina. Man tror sig försatt till Hitlers och Stalins tid eller ännu längre tillbaka. En angripare tillåts steg för steg bygga ut sina positioner med de brutalaste medel. Dagligen ser man i television och tidningar bilder, som inte kan lämna något tvivel om vad som sker. Visst, ansvaret ligger inte uteslutande på serbernas sida. De tror sig försvara vad som kallades Jugoslavien men som i realiteten var ett Stor-Serbien. Men i sitt praktiska handlande har de för länge sedan överskridit alla försvarbara gränser. De framstår därför i dag för större delen av världen som

angriparna, som begagnar metoder, som skulle ha gillats av Adolf Hitler och Josef Stalin eller varför inte Pol Pot?

Att sådant kunde förekomma och få fortsätta i vår tid trodde de flesta inte ännu för kort tid sedan. Men egentligen har ingen rätt att vara överraskad. Ty serbernas historia ger tydliga finger- visningar om vad som skulle vara att vänta, om det stor-serbiska Jugoslavien skulle hotas av upplösning.

Historiens betydelse

Man möter emellertid ofta tendensen att underskatta de historiska faktorernas betydelse. Till en del beror detta väl på att förhållandena i de områden, som har med serberna att göra, är speciella. Särskilt rör detta den betydelse, som historien har i sammanhanget.

När serberna grep till vapen för två år sedan tog det tid, innan yttervärlden fick

Fil dr ARVID FREDBORG är författare och utrikespolitisk konsult.

klart för sig, att vi här skulle få att göra med ett utslag av verkligt barbari. Vad som öppnade ögonen torde framför allt ha varit, att staden Vukovar lades i grus och aska efter ett hjältemodigt försvar av den kroatiska majoriteten. Men sedan har denna stad praktiskt taget bortglömts inför beskjutningen av bosniska städer med muslimsk eller kroatisk majoritet. Reaktionen emot detta har varit allmän. Men ingenting har gjorts som effektivt hejdat massakrerna. Det har diskuterats och konfererats och slutits avtal om "vapenvila". Man har varit tacksam, om de hållits ett dygn eller kanske endast ett par timmar. Alltför ofta har de inte hållits alls. Det är under sådana förhållanden naturligt, att serberna måste dra slutsatsen, att intet kan hejda dem. Vad är deras nästa mål? Kosovo? Vojvodina? Kroatien, dvs den del av detta land, som inte redan kontrolleras av serbisk milis?

Att de skulle hejda sig till följd av goda ord och övertalning eller ens av skärpta sanktioner är orealistiskt att tro. Den serbiska historien kan endast mötas med kulor och krut eller i bästa fall med att serberna konfronteras med en militär makt, som inte ens deras egna extremaste nationalisterna tror sig om att kunna klara. Men de har historien på sin sida, anser de, och i deras ögon är de arma serberna utsatta för en konspiration, som hotar deras existens.

Vad är det nu i serbernas historia, som

ligger till grund för deras uppträdande i dag? Det är varken tid eller plats att gå i detaljer. Men framförallt får man inte glömma, att de under sekler stått under bysantiskt inflytande och sedan efter en kort självständighet levat nästan fyra sekler under ottomanskt välde. I arvet från dessa två ligger en dyrkan av våldet. Det avspeglar sig inte minst i serbernas poesi. Under min studenttid översattes för mig valda stycken ur denna. Deras innehåll var sådant, att jag stämplade det hela som anti-serbisk propaganda. Tyvärr har det visat sig icke vara fallet. Dikterna återger serbisk mentalitet.

Mord - en normal lösning

Den serbiska nationens historia under 1800-talet och 1900-talet har alltför många exempel på politiska mord som "normal" lösning av ett politiskt problem. Det finns också tidiga exempel på "etnisk rensning", ehuru detta uttrycksätt inte begagnades. I vårt århundrade behöver man endast tänka på mordet på kung Alexander och hans gemål år 1903 och mordet på ärkehertig Frans Ferdinand och hans gemål 1914, som blev den omedelbara anledningen till det första världskrigets utbrott. Men för Jugoslaviens (som då ännu hette SHS, serbernas, kroaternas och slovenernas kungarike) blev ett annat mord av särskild betydelse. Det var, när ledaren för det kroatiska bondepartiet, Stefan Radić,

sköts ned i själva parlamentet, skulptinan, i juni 1928 av en montenegrinsk kollega. Därefter fanns det små chanser att hålla ihop den sydslaviska staten. Några månader senare införde kungen en militärdiktatur. Men sedan föll han i sin tur offer för en mordkomplott i Marseille 1934, bakom vilken stod makedonier och extremistiska kroater.

När tyskarna anföll i april 1941 föll den jugoslaviska staten snabbt samman. Det visade sig då, att den inte kunde påräkna lojalitet från de icke-serbiska majoriteterna. Den var en felkonstruktion. När Jugoslavien restaurerades av Tito kunde visserligen den kommunistiska regimen hålla staten samman. Men dess grundläggande fel bestod, även om den tidigare centralismen ersattes med en federativ författning. Efter Titos död dröjde det, innan krisen kom. Men sedan Berlin-muren fallit och Sovjetunionen först skakades och sedan upplöstes kunde inte Jugoslavien hållas samman mer än en kort tid. Problemet blev då: vad skulle komma i stället?

Det var en fråga, som man först måste ställa till serberna. Ty de hade reellt regerat det störtade riket i kraft av sin kontroll av polis och militär. Skulle de visa den moderation och det förnuft, som skulle medge en skilsmässa i fredliga former?

Frågorna var närmast retoriska. Ty även med en ytlig kännedom om serbisk

historia och mentalitet måste det stå klart, att de skulle gripa till vapnen. Ty även om de ansett sig ha anledning att klaga över Tito på grund av att denne tvingat dem att ta en viss hänsyn till de övriga nationerna i landet, som tillsammans bildade en majoritet på bortåt 60% av befolkningen, kunde ingen serb undgå att betrakta Jugoslavien som *sin* stat, som det Stor-Serbien, som 1844 planerats av Ilija Garasanin i hans memorandum.

Deras starka böjelse för mytbildning och självbedrägeri måste i en jugoslavisk kris spela en viktig roll. Tungt vägde också, att de av serberna dominerade exekutivorganen hade sina privilegier att försvara. Det samma gällde kommunistpartiets funktionärer.

Svag opposition

Av betydelse var också, att serberna i krisens ögonblick hade en ledare, som fungerade som språkrör för den serbiska nationalismen och på samma gång representerade kommunisterna, Slobodan Milošević, "Slobo". Han spelade ut det nationalistiska kortet på ett utomordentligt skickligt sätt. En fredlig skilsmässa borde, kunde man tycka, ha varit möjlig. Men i Belgrad fanns ingen Václav Havel eller Václav Klaus. Oppositionen mot Milošević kritiserade honom mest för att han inte visat styrka nog.

Den serbiske ledaren kunde också använda ett argument, som gjorde ett

särskilt starkt intryck på hans landsmän – faran för massaker mot serberna i Kroatien och Bosnien. Han bekämpade officiellt inte kroaterna utan ustaše. När Jugoslavien brutit samman år 1941 hade som bekant ett formellt självständigt Kroatien grundats, först under delad tysk-italiensk, från 1943 under tysk kontroll. Under ledning av en tämligen obetydlig jurist, som tillhörde sitt lands extremister på högerkanten, Ante Pavelić, begicks övergrepp mot serber. Detta skedde för femtio år sedan men kan begagnas ännu i dag som argument för serbisk hämnd. Det ignorerar förhållandet att Pavelićs ustaše endast representerade en minoritet. Majoriteten höll av allt att döma fast vid det traditionella majoritetspartiet, det kroatiska bondepartiet. Vidare tog man i Belgrad ingen hänsyn till att Tito i krigets slutskede och efter dettas slut anordnat en massmassaker på kroater och slovener, som var motståndare till kommunisterna. Även serber dödades till följd av att de var anti-kommunister. Det bör tilläggas, att när oppositionen i Kroatien gjorde terrängvinster även inom kommunistpartiet år 1971, den så kallade "kroatiska våren", Tito ingrep med hård hand.

Att serberna alltså skulle tillgripa våld var mer eller mindre givet, när det visade sig, att de andra nationaliteterna ville gå sina egna vägar. Men var det

nödvändigt för yttervärlden att stå med gevär för fot, medan serberna inledde massakrerna på sina motståndare?

Varför sker inget effektivt?

"Jag har undrat", skrev Lance Morrow i Time den 12 april i år, "under månader, hur serberna inför världens nästan enhälliga fördömande och avsky kan fortsätta ett krig, som förs med våldtäkt, mord och utsvältning av hela städer." Han finner förklaringen vara, att ett narcissiskt självmedlidande, som endast är föraktligt hos en individ, förvandlas till heroism, när det gäller ett helt folk. Detta må vara helt riktigt. Men det förklarar inte yttervärldens passivitet. Låt mig ta upp några omständigheter, som kan förklara varför än så länge intet effektivt skett för att hejda blodsutgjutelsen.

1. En viktig faktor har varit, att den stor-serbiska politiken haft och ännu har ett starkt stöd hos det serbiska folket. Det är som redan framhållits historiskt betingat. För serberna är historien levande, n b i den uttolkning, som är deras egen sedan lång tid. För dem är exempelvis tsar Dušans kortvariga rike levande och slaget vid Kosovo Polje 1389 i varje fall en moralisk seger för serberna. Ingen av dem störs av att en serb lyckades ta sig in i emiren Murads tält under föregivande av att vara en överlöpare och mörda segraren. Tvärtom, mördaren blev en serbisk hjälte.

2. Ännu större roll har den allmänna oviljan spelat att gå in med militär i ett så besvärligt område som Bosnien. *Mourir pour Sarajevo!* Tveksamheten har ökat genom en skicklig serbisk propaganda. "Om ni ingriper militärt i Bosnien kommer ni att drabbas av samma öde som tyskarna under kriget." Självfallet erbjuder det bergiga landskapet goda utsikter till gerillakrig. Men jämförelsen med det andra världskriget är helt missvisande. Det sydslaviska området var för den tyska ledningen en sekundär krigsskådeplats, dit de aldrig avdelade tillräckligt med trupper för att vinna full kontroll. Vidare har teknikens utveckling gjort det möjligt att i varje fall slå ut serbernas främsta terrorvapen, artilleriet, med pansarhelikoptrar, radar och laser.

Känsligare är frågan, om en konflikt kan lokaliseras. Serberna har ju redan en gång i historien varit den direkta orsaken till ett världskrig. Naturligtvis finns det risk för olyckshändelser, för något som ingen egentligen velat men som likväl "blev så", En palatsrevolution i Moskva kan naturligtvis ändra mycket och göra en militär intervention svårare. Men efter den ryska folkomröstningen den 26 april synes detta sannolikt.

3. En viktig förklarelsegrund till yttervärldens passivitet gentemot Serbien-Montenegro har emellertid varit – och är ännu i dag en realitet – att fronten mot serberna inte är så enhetlig som det

kunde förefalla. Det finns både i Paris och London sympatier, som härstammar från anno dazumal. De är särskilt tydliga i Quai d'Orsay. Det kommer fram vid olika tillfällen. På ett tidigt stadium av Jugoslaviens upplösning sade en icke okänd fransk politiker, att om man tillåte denna process att fortsätta, "Frankrike hade förlorat det första världskriget." Det finns vidare både gamla sympatier och materiella intressen i Bukarest och Athen att stödja Belgrad. Men framför allt tror sig serberna kunna få hjälp från Ryssland. Det är svårt för Jeltsin att helt ignorera de personer, som kräver, att man skall lägga sig ut för den gamle bundsförvanten i den slaviska solidaritetens namn. Framför allt hoppas de ledande i Belgrad, att Jeltsin skall störtas. Meddelandet om militärkuppen i Moskva 1991 framkallade jubel i den jugoslaviska huvudstaden. Man lär till och med ha fått iväg ett lyckönskningstelegram till de nya ledarna.

Men läget har på sistone försämrats för nationalkommunisterna i Belgrad. De har inte tappat mark i Bosnien-Hercegovina, snarare tvärtom. Men om de fortsätter sin hittillsvarande verksamhet till priset av tiotusentals människoliv kan yttervärlden *tvungas* att ingripa. Det finns en gräns. Stämningarna i de flesta europeiska länder har hårdnat. För serberna som de vill, har man godtagit, att aggression är tillåten, att den till och

med betalar sig. Om man kan lösa besvärliga befolkningsproblem genom att köra iväg eller rentav avliva tusentals människor är vi tillbaka i en tid, som de flesta hoppades skulle vara förbi. Vem kan då förmäna andra att göra det samma? Vi ser redan hur det serbiska exemplet smittat av sig på kroater och muslimer.

Att låta serberna segra och uppnå sitt Stor-Serbien efter att bokstavligen ha "got away with murder" skulle vara katastrofalt för hela världen.

4. Finns det då inte någon utsikt till en sådan inrikespolitisk förändring i Belgrad, att det finns verkliga utsikter till fred? Det är dessvärre svårt att se under överskådlig framtid. Visst finns det serber, som skäms över det sätt på vilka deras namn besudlas av deras egna militärer och politiker. Men den demokratiska oppositionen är svag och splittrad. Det är så lätt att framställa dess kritik emot de styrande som förräderi. Det är inte hälsosamt att ägna sig åt sådant i dag i Serbien och Montenegro.

Härtill kommer att våldspolitikern hittills varit framgångsrik. Sanktionerna har snarast svetsat samman serberna. De har kunnat ignorera den internationella opinionen som "ensidigt informerad" och tyskar, österrikare och ungrare som agenter för familjen Habsburg. De flesta iakttagare är under sådana förhållanden pessimistiska. Författaren Milovan Djilas,

som jag lyckades nå per telefon, hörde till dem. "Finns det någon chans att det kan bli en regimförändring i Belgrad med en ny politik?" frågade jag. "Nej", blev svaret. "Så det fortsätter 'to the bitter end?'" "Det vet jag inte men i varje fall under den närmaste framtiden."

Bitterheten ökar för varje dag som går. Särskilt starkt bidragande till detta är vreden hos muslimer och kroater över serbernas systematiska förstörelse av deras historiska minnesmärken, kyrkor, moskéer etc. Till detta kommer massvåldtäkter, som avser att förnedra motståndaren.

Men krukans gång som bekant så länge efter vatten tills hon spricker. Trycket till förmån för intervention ökar. Mrs Thatcher är ingalunda ensam. De flesta vill ännu undvika ett militärt ingripande. Men det finns en gräns för vad världen kan tåla utan att alla internationella institutioner förlorar sin trovärdighet.

Under sådana förhållanden vore det säkerligen klokt, inte endast av Slobodan Milošević och Radovan Karadžić utan också av den serbiske extremisten från Bosnien, Vojislav Šešelj, och general Ratko Mladić, som kallats Bosniens slaktare, att erinra sig Ciceros ord till Catilina: "Hur länge skall du ännu missbruka vårt tålamod, Catilina." "Quousque tandem abutere patientia nostra, Catilina?"

Man vet, hur det gick för Catilina.